

Jože Velikonja

Slovenska naselja v Ameriki

Predavanje na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani 26.4.1995

Izseljevanje Slovencev v prekomorske dežele bo kmalu staro stoletje in pol. Če izvzamemo skupinsko naselitev v Karolini, ki bi utegnila biti slovenska, in prihod posameznih misijonarjev (Kapus, Smolnikar, Pirc, Baraga...), ki jih sicer štejemo med predhodnike slovenske masovne emigracije, je kolonija pri Svetem Štefanu v Minnesoti prvi uspešni poskus kmetijske skupinske naselitve. Kasnejši naperi naseliti slovenske kmečke emigrante na obsežnih kolonizacijskih področjih kontinenta, so v splošnem zamrli že v začetkih, ali pa so propadli zaradi nepoznavanja dežele in naravnih pogojev, kot se je najbolj očitno pokazalo pri ustvarjanju naselja v Rajski deželi v Kaliforniji.

Amerika je bila za slovenske priseljence neznana dežela. Ostala je neznana skoraj do danes. Četudi so od srede devetnajstega stoletja o Ameriki mnogo pisali tudi v Sloveniji, si pač nepoučeni potencialni izseljenec ni mogel ustvariti konkretne podobe te ogromne dežele. O Ameriki so govorili in govore še danes na dveh nivojih: Amerika kot ogromna državna in teritorialna enota, v kateri je vse »amerikansko«, vse bučeče in obširno, pa najsi bo to sredi New Yorka, na prostranih poljih Kansasa ali v gorah Kolorada. Tako Ameriko so pisci slikali izseljencem, s takimi predstavami so izseljenci stopali na ameriška tla v Castle Gate na koncu Manhattana in po letu 1892 na Ellis Islandu. Drugi nivo je Amerika majhnih soseščin ali naselbin. To je Amerika vsakdanjih človeških izkušenj, Amerika 356 dni v letu; taka in podobna iz leta v leto. To je Amerika, ki jo izseljenci poznajo, to je tudi Amerika, ki so jo izseljenci pomagali ustvarjati. Tod imam v mislih tisoče priseljencev brez imen, brez uglednih naslovov, brez bogastva in bučnih dosežkov.

Ne ena ne druga od teh podob ne daje polne podobe slikovite Amerike, dinamične Amerike skoraj brezmejnih možnosti, tudi Amerike polne konfliktov, nedograjenosti in globokih krivic.

Ko so prihajali preko morja misijonarji v prvih desetletjih devetnajstega stoletja, je bil zemljevid Amerike še poln praznin in nejasnih obrisov. Leta 1803 pridobljeno ozemlje od ustja reke Mississippi do Pacifika nekje ob kanadski meji je bilo le nejasno obrisana praznina na zemljevidu kontinenta: menda so v njej velike reke, morda tudi jezera; Indijanci so prinesli vesti o velikih gorovjih in širokih vodah. Zedinjene države so že uveljavile suvereno oblast v svetu od Atlantika do mogočne reke Mississippi, Florida je bila še španska in jugozahod mehiški. Tudi Kalifornija. Kaj naj bi o tem svetu vedela kontinentalna Evropa, kaj so o njej vedeli na »Kranjskem«? V notranjost tega zahoda so vodile smeri po rekah in preko medrečnih razvodij. Politični in socialni sistem se je uveljavljal le tam, kjer je bilo dovolj novih naseljencev. Sistem je slonel na angleških predlogah, tudi sistem vloge cerkve in družbenih institucij.

Priseljenci iz kontinentalne Evrope tega sistema niso poznali. Po eni strani je novim priseljencem prijala odprtost in »ljudskost« v javnem življenju, po drugi so se morali od vsega začetka otepati tedanje verske nestrpnosti in togih pregraj med socialnimi sloji.

Ko se je Amerika prevalila preko Allegenov proti notranjosti, ko je vodni kanal Erie leta 1825 povezal reko Hudson preko reke Mohawk do Buffala in Velikih Jezer, je v notranjosti, na ozemlju današnjega Ohia, Indiane in Illinoisa nastajalo prehranjevalno osredje, ki je z živilskimi pridelki zalagalo rastoča mesta na Atlantski strani. Na jugu je New Orleans varoval vrata na reki Mississippi in preko njih dostop v rečno omrežje reke velikanke.

Ko je prišel v Ameriko misijonar Baraga, se ni mudil v naseljenih delih atlantske Amerike: Filadelfija, Boston in Baltimore so bila središča katoličanov, a za Slovence Barago tam ni bilo prostora. Nemška škofija s sedežem v Cincinnatiju je obvladala ogromno misijonsko področje, za katero so bile znane le južne meje, širile so se do še nedoločene meje Kanade in proti zahodu, ki je bil tedaj znan predvsem po opisih, ki sta jih izdelala Lewis in Clark po svojem potovanju v prvih letih stoletja. Južnejšo smer do Skalnih gora je bila opisala Zebulion Pike; o jugozahodu je bilo slišati le to, kar so pripovedovali španski misijonarji iz Mehike.

V Evropi so pisali o »divjem zapadu«. Za Evropo je bil divji, ker je bil neznan, neopisan, poln skrivnosti, za katere Evropa ni imela podobnih. Dežela Indijancev. V tistih desetletjih so bili Indijanci že potisnjeni proti zahodu, njihovo rodovito ozemlje v New Yorku in Virginiji, v gorah južnih Apalačev in ob Velikih jezerih so prevzemali evropski priseljenci, ki jih je ščitila ameriška federalna organizacija. Spopadi so se ponekod končali z mirovnimi pogodbami z indijanskimi plemeni, v teh pogodbah so bile Indijancem prvič priznane vsaj neke pravice. Doslej teh pravic v očeh evropskih priseljencev niso imeli, ker pač ni bilo nikjer zapisano. Tudi Baraga je gledal na Indijance kot na otroke, ki marsičesa niso zmožni in jih je treba varovati. Bili so pač napoti evropskim priseljencem in posebno Amerikancem iz atlantskih predelov.

Naseljevanje v notranjosti kontinenta so v začetkih sestavljali prebivalci vzhodnega obalnega področja od severnih robov ob Kanadi, do južnih predelov v Karolini in Georgiji. Vabila jih je širna pokrajina, kjer so si lahko ustvarili velika posestva, nekajkrat večja, kot so jih poznali na vzhodu. Ker so vzhod poznali, so tudi vedeli, da bodo za svoje pridelke vedno našli kupce v rastočih mestih ob Atlantiku. Ob teh kolonizatorjih so se ob polovici stoletja pojavili nemški priseljenci iz Evrope, za njimi Skandinavci. Ti naseljenci niso bili kmečki proletariat. Kajti za začetke v novem svetu na novi zemlji so potrebovali osnovni kapital, orodje, semena, obdelovalne stroje, pa tudi prihranke, ki so jim omogočili preživetje do prve žetve. Ti priseljenci se niso selili iz kraja v kraj. Selitveni valovi so vodili nove ljudi na rob že naseljenega ozemlja. Sistem poseljevanja se je spremenil leta 1862 z zakonom Homestead, ki je dovolil vsakemu Amerikancu ali priseljencu, ki je nameraval ostati v Ameriki, 160 akrov (65 hektarjev) federalne zemlje proti majhni odškodnini. 160 akrov je bilo precej več, kot je družina potrebovala, da bi se preživela. Ta določba je pospešila selitev na zahod. Tudi v tem času po letu 1862 je bila večina kmečkih vseljencev iz drugih delov Amerike, malo je bilo med njimi novih vseljencev iz Evrope. Razlog je bil dokaj preprost: obubožani priseljenci Evrope ne bi mogli preživeti s svojimi prihranki leto ali kaj, predno bi jim zemlja dala pridelok.

Ameriška kmetijska kolonizacija je bila v bistvu individualna. Zato Amerika ne pozna kmečkih naselij. Kjerkoli so bila ustvarjena, so to naselja nekmečkega prebivalstva, ki oskrbujejo raztresene kmetijske posesti s šolo, poštnim uradom, cerkvijo, trgovino, popravljalnico in podobnim. Ameriška zakonodaja je podpirala kmeta osamelca, s kmečko hišo na posestvu, daleč od sosedov, samostojnega podjetnika. Pomembno je tudi, da je bilo ameriško kmetijstvo od prvih začetkov trgovsko usmerjeno: ne le prehranjevanje lastne družine, ampak ustvarjanje za tržišče. Zato so bile kmečke posesti večje, kot bi bilo potrebno za lastno preživljanje, zato je bilo zanje od prvih začetkov bistveno, da so se lahko naslonili na prometno omrežje, ki jim je omogočalo spravljati pridelke na trg. Za tako ustvarjalnost pa je bil potreben znaten kapital od prvega dne. Zato so tudi med zgodnjimi slovenskimi izseljenci samostojni kmetje redkost. Izjema je kmetiška kolonija pri Svetem Štefanu v Minnesoti, kamor so šli gorenjski kmetje, potem ko so prodali svoje kmetije doma in so šli v Ameriko z denarjem. Slovenci so delili podobno usodo kot Italijani, ki so sicer v letih od 1890 do 1910 ustvarili preko 50 agrarnih naselij, od katerih jih je le pol ducata preživelo. Večina je izhirla v nekaj letih, ko so upi po hitri obogatitvi zamrli.

Državljanska vojna med Severom in Jugom (1861–1865) je korenito posegla v naseljevanje v Ameriki in je vse do danes pustila za seboj sledove konflikta in razdvojenosti. Štiri leta po koncu vojne je bila dokončana transkontinentalna železnica – in z njo je bil odprt zahod.

V drugi polovici devetnajstega stoletja se začenja mogočna rast mestnih naselij, med katerimi so bila manjša predvsem trgovska središča, večja pa so se razbohotila kot osrednje točke novo nastajajoče industrije. Gradnja infrastrukture, predvsem železniškega omrežja, je zaposlila

tisoče. Potreba po industrijskih izdelkih je pospeševala rast osnovne industrije, od kovinarske do strojne, pa tekstilne in prehrabene. Vse te industrije so čez noč potrebovale tisoče delavcev, ki jih v Ameriki sami ni bilo mogoče dobiti. Zato so segli v Evropo in vabili nove priseljence. Slovenski fant je zato našel delo, kakor hitro je stopil na ameriška tla; slovensko dekle se je hitro znašlo, kjer je bilo vsaj nekaj Slovencev, ki so potrebovali gospodinje, kuharice, prodajalke. Zaposlitvena struktura moških in žensk je bila povsem različna. Večina slovenskih priseljenecv je bila v prvih valovih moška, šele v letih pred prvo vojno se je razmerje spremenilo, ko so dekleta in žene prišle za možmi čez ocean.

Zato najdemo slovenske naseljence tam, kjer je bilo dela dovolj, pa če je bilo dobro plačano ali ne. Saj v prvih tednih ni bilo nikomur jasno, kaj dolar pomeni. Delavski zaslužek v letih 1880 je bil dolar in pol na dan. Delovni čas je bil 12 ur ali več na dan, sedem dni na teden. Zaslužil si dolar in pol, stanovanje in hrana je stala en dolar na dan. Delavec je lahko prihranil pol dolarja na dan, kar je bilo precej več, kot bi doma lahko zaslužil. Če je seveda imel delo. Dolar na dan je potreboval tudi, če je bil brez dela. Denar je brezposelnim hitro skopnel. Negotovost dela je bila posebno pogosta v rudnikih. Ker je velik del mladih slovenskih priseljenecv našel delo v rudnikih Pennsylvanije, Virginije in Kentuckija, kasneje v Michiganu, v železnem področju Minnesote in v rudnikih Kolorada, Utaha in Montane, so bili Slovenci marsikdaj prizadeti.

Zaposlitev v mestih je bila predvsem v »umazanih« tovarnah, v železarnah in topilnicah, manj v strojnih tovarnah in predilnicah. Ponekod so slovenski obrtniki izkoristili svoje znanje in se uveljavili v posebnih strokah: domžalski slamnkarji v New Yorku.

Slovenci so zamudili prva desetletja industrijske rasti Amerike. Ko so začeli po letu 1880 prihajati v večjem številu, so na vzhodu našli malo prostih mest. Slovenska naselbina je nastala v New Yorku in Bridgeportu, ne najdemo je pa v Baltimoru in Filadelfiji, v Bostonu ali v Providence. Odprt je bil zahod: Pittsburgh, Cleveland, Chicago. Ko so se prvi novi priseljenci ustavili v teh krajih, se je začela »verizna migracija« (Chain migration): prvim so sledili drugi v iste kraje, prihajali so iz istih delov Slovenije. Najprej Gorenjci, za njimi Dolenjci in Notranjci. Malo je bilo Korošcev in Štajercev. Tako so v Clevelandu prevladovali Dolenjci, v New Yorku Gorenjci, v Chicagu poleg njih še Prekmurci. V železnem področju Minnesote so prevladovali Gorenjci, v Koloradu precej Belokranjcev, v Montani predvsem Gorenjci.

Takrat se je Slovincem odprla ameriška sredina od reke Mississippi do Skalnih Gora in dalje do Kalifornije. Slovenci so se usmerili v hitro rastoča mesta Chicago, Omaha, Kansas City, Minneapolis, kjer so nastale slovenske sosesčine, nekatere od teh so preživele do danes, še močnejši tok pa je šel v rudarska središča v Illinoisu, v severnem Michiganu, Wisconsinu in Minnesoti. Železno področje Minnesote, najprej v Brainerd zahodno od Dulutha, sredi osemdesetih let pa Mesabi Range od Ely preko Aurore, Chisholma, Biwabika, kjer so prav tedaj odprli najprej podzemne kope železne rude, kasneje odprte kope, ki še danes kažejo ogromne rane na ozemlju tega severa. Slovenci so v ta svet prišli iz dveh razlogov: v severni Minnesoti so že pol stoletja misijonarili med Indijanci slovenski misijonarji, od Barage, Pirca do Buha. Buh je bil v Minnesoti, ko so tam odkrili bogato železno rudo, ter je sporočil v Slovenijo, da iščejo delavce. Doslej so Slovenci hodili v rudnike v Pennsylvanijo in delno v severni Michigan (Camulet), odslej se jim je ponujalo delo tudi drugod, v verigi rudnikov in naselij od Marquette preko Iron do Dulutha in naprej v Mesabi Range. Za rudarje – po večini so postali rudarji šele v Ameriki – je bil to svet, v katerem je delo bilo, zaslužek dober, v podzemnih kopih tudi zima dela ni ustavila. Dokler so kopali bakrovo rudo na polotoku Keweenaw, delo ni bilo odvisno od odprtega prevoza po Gornjem Jezeru (Lake Superior). Za železno rudo je bilo drugače: Gornje jezero je pokrito z ledom od oktobra do maja. V petih mesecih poletja je bilo mogoče prevažati rudo po jezerih do železarskih središč v Chicago, Gary, Millwaukee, Detroit, Toledo, Cleveland, Buffalo.

Za prve valove slovenskih izseljenecv je Amerika segala do Mississippija. Svet od Mississippija do Kalifornije se jim je odprl, ko je stekla tja železnica. Slovenci niso bili soudeleženi pri gradnji prekocelinskih železnic in pri odpiranju novih pokrajin na zahodu. Ni dokazov, da bi Slovenci v Kaliforniji iskali zlato v času »zlate mrzlice« po letu 1848. Niti ni znakov, da bi bili soudeleženi pri iskanju zlata v Koloradu deset let kasneje. Tudi za iskanje zlata

je bilo treba imeti prihranke. Slovenci so hodili v Ameriko brez denarja, po večini na začasno zaposlitev, z namenom, da se po nekaj letih vrnejo. Iz dokumentacije je videti, da po večini niso vedeli, kam gredo. Ko so stopili na trdna tla v New Yorku ali Filadelfiji, so sprejeli prvo ponudbo, ki jim je bila ponudena, pogosto kot skupini. Iz pristanišča na vlak in na pot. Kam? Na delo. Na delo, ki je bilo plačano skoro desetkrat toliko kot podobno delo doma. Takrat jim ni bilo mar, če je bilo delo stalno ali ne, kaj bo, če se pri delu ponesrečiš, tudi ne.

Slovenci so podobno kot druge narodnosti hitro odkrili, da si bodo morali med seboj pomagati. Po eni strani so bili zadovoljni, da so se v »svobodnem svetu« otreli omejitve starega sveta, po drugi so bili prisiljeni ustvariti lastne podporne ustanove.

Kolorado se je Slovencem odprl z rastjo topilnic in železarn sredi osemdesetih let. Tok je bil najprej skromen, a ko so sredi devetdesetih let razširili podjetja v Pueblu, Leadvillu, Denverju, ter je bilo čez noč nekaj tisoč prostih mest, boljše plačanih, kot v rudnikih Pennsylvanije, so prišli tja Slovenci, najprej posamezniki, kasneje v skupinah. Tako je nastala slovenska naselbina Grove v Pueblu, Globeville v Denverju, »Kurja vas« v Leadvillu. Tod so Slovenci našli delo v železarnah in topilnicah, ter v premogovnikih južnega Kolorada. Medtem ko so bila naselja v mestih stalna, so ob rudarskih središčih zrastlečasne barakarske naselbine, navadno v lasti premogovnih družb. Ko so rudniki prenehali delovati, so naselbine propadle. Danes so o njih le še neznatni sledovi. Tu in tam je najti znake o nekdanjih živih slovenskih naselbinah na nagrobnih kamnih zapuščenih pokopališčih.

Kolorado je ostal pomemben zaradi svoje osrednje vloge kot prometno in podjetniško središče. Železnica je preko Puebla povezovala Kolorado z Utahom in Wyomingom, segla v Arizono in Kalifornijo. Ista železarska družba je imela v lasti rudnike, železarno, in bila solastnik železnic. Delavce je pošiljala iz enega naselja v drugega, kjer je pač bilo delo. Zato so nastale slovenske naselbine tudi v Utahu (Helper), v Bingham Canonu pri Salt Lake Cityju, v Rock Springsu in okolici v Wyomingu; Slovenci so segli tudi v bakrove rudnike v Arizono (Bisbie, Jerome, Morenci), a le za kratek čas.

V osemdesetih letih je iskanje po zlatu zamenjalo iskanje manj dragocenega, a pomembnega bakra. Po prvih uspehih iskanja zlata v Montani, se je kmalu pokazalo, da so rudna področja bogatejša z bakrovo rudo. Butte v Montani je postal »pojem« hitre rasti. Slovenci so tja prišli preko Calumeta v Michiganu, nekaj tudi iz železnega področja Minnesote, predvsem zaradi bolj stalnega dela v Montani. Danes je na kraju, kjer je stalo slovensko naselje v Butte, zapuščen in zalit odprt kop, kilometer in pol široka in pol kilometra globoka jama, z robom v središču starega mesta. Topilnica rude je zrastle kilometre proč v Anacondi, tudi tam so Slovenci našli delo v topilnicah in imeli ob njih svoje središče.

Še dalje na zahod so Slovenci segli v državo Washington. Tod so dobili delo v gozdovih in žagah, pa tudi v rudnikih, v lasti železniške družbe. Slovensko naselje Krain južno od Seattle je poleg Black Diamonda bilo organizirano središče že sredi osemdesetih let. Podobno so bili Slovenci prisotni v Roslynu v Kaskadskih gorah, tudi v rudnikih.

San Francisco je bil za Slovence sicer vabljiv, kot vsa velika mesta Amerike. Delo je bilo v tovarnah in v pristanišču. Slovensko središče je imelo svoje osnove v samem južnem robu mesta, kjer je še danes cerkev, ki so jo Slovenci uporabljali do leta 1994. Slovenci so se po potresu leta 1906 skupinsko preselili nekaj milj proti jugu na »slovenski hrib«, kjer so si ustanovili svoj slovenski dom. Po drugi vojni je avtocesta hrib presekala in s tem tudi slovensko naselje.

Podobno usodo so doživele slovenske naselbine v Bridgeportu v Connecticutu in v Millwaukeeu v Wisconsinu, kjer so jim nove ceste vzele cerkve in razbile sklenjeno naselje. V Pueblu je naselbino odnesla poplava leta 1921, v Denverju ga je presekala nova avtocesta.

Slovenci so Ameriko doživljali predvsem kot majhen košček osamljenega sveta, daleč od domačih krajev slovenskega ozemlja v Evropi, pa tudi daleč od rastoče Amerike. Tudi v slovenskih naselbinah večjih mest so Slovenci ostajali osamljeni in odrezani od bučečega sveta nove Amerike. Ni bilo nenavadno, da so slovenski možje poznali le pot od doma do tovarne in

morda do cerkve in gostilne, v mestno središče niso hodili. Velikega sveta so se bali. Okornost v jeziku in obnašanju so skrili v domačem okolju, oziroma okolju, ki so si ga napravili za domačega.

Za potovanja ni bilo denarja ne časa. Predvsem časa. Ameriške razdalje so preprečevale obiskovanja, le zastopniki organizacij so kot poverjeniki ali trgovski potniki obiskovali rojake (Pogorelec), delavski organizatorji (Kristan, Ana Krasna), misijonarji (Buh), pa še ti obiski so bili vezani na nekdanja poznanstva in trgovske obljube.

Slovenci velikega ameriškega sveta niso poznali. Še ko je Jakac v letih 1930–31 prepotoval Ameriko in o njej govoril slovenskim rojakom v Clevelandu in Pittsburghu, so se poslušalci čudili, po kakšni deželi je hodil, po deželi, ki jim je bila enako tuja, kot je bila Jakčevim poslušalcem v Ljubljani. Podobno nepoznavanje kažejo tudi sodobnejši obiskovalci, ki v dveh tednih ali mesecu prepotujejo ves kontinent in postanejo strokovnjaki, pišejo knjige in popotne spomine, izražajo sodbe in obsodbe, a v ameriškem svetu niso odkrili več kot plehko površnost. Zato so tudi slovenske naselbine po širni Ameriki nepoznane.

Razpeti po zemljevidu Amerike so danes le še ostanki nekdanje slovenske živahnosti. Prvi rod je naselja ustvaril, drugi rod se je od njih poslovil. Utesnjenost drobnega okolja je preprečevala vživljanje v ameriški svet, ki so ga mladi spoznavali preko šol, časopisov in televizije, po vojaški službi in po iskanju zaposlitve. Slovenci so doživeli isto kot drugi emigrantski rodovi: koncentracija prve generacije preide v razpršenost v drugi in tretji. Pri Slovencih se je razpršitev zadržala s prihodom nekaj tisoč povojnih emigrantov, ki so čez noč zasedli hiše in prostore, iz katerih se je stara generacija izseljevala. Tako so za nekaj deset let zaživele slovenske naselbine v Clevelandu in Chicagu, v Millwaukeeu in v železnem področju; niso pa mogle oživiti umirajočih naselij v Kansasu (Pittsburgh), Pueblu in Denverju, Leadvillu in Butte, Culumetu in St. Louisu.

Sklenjene etnične naselbine nekdanje živahnosti, tudi slovenske, postajajo v sodobni Ameriki zgodovinski anahronizem. Kakorkoli naj bi preštevali ves slovenski rod v Ameriki, je med njimi v Sloveniji rojeni delež danes malenkosten. Naselbine in središča, ki so jih slovenski izseljenci v stoletju zgradili v novem svetu, niso več pomembna središča za njihove otroke in vnuke. Proces razseljevanja je za mladi rod podoben, kot je za vse Amerikance: v predmestja, v nove kraje, kjerkoli bo delo. Slovenci še bolj kot druge etnične narodnosti, niso ostali zaprti v svojo etničnost. Med vsemi, ki jih je štetje leta 1980 našlo, je več kot polovica navedla ne le slovenski rod, ampak še drugega, rezultat mešanih zakonov. Ta v Ameriki rojeni slovenski rod je torej le delno slovenski in ima poleg navezanosti za Ameriki navezanost na še vsaj eno etničnost poleg slovenske. V tem postaja slovenski rod amerikanski, soudeleženelec v asimilacijskem procesu ustvarjanja nove družbe. Zato je iskanje slovenskih sledov v ameriškem svetu izraz zgodovinske osveščeniosti in dokaj drugačno, kot je uveljavljanje slovenskih korenin v zamejski Sloveniji ali tudi v raziskovanju slovenskih aktivnosti med Slovenci na začasnem delu v zdomstvu.

Večina ljudi slovenskega rodu v Ameriki je v Ameriki doma, doma samo v Ameriki. Vsi tisti, ki priznavajo svoje slovenske korenine, niso »naši na tujem«, niso več ljudje »dveh domovin«, kajti zanje je Amerika edina domovina, zanje so »naši« vsi Amerikanci, zanje Amerika ni »tuja«. Večina ne govori o »starem kraju« ali »stari domovini«, priznava le slovenske korenine in rod. S tem spoznanjem se je treba sprijazniti, četudi je za marsikoga boleče.

Zato pogled na slovenske izseljence v Ameriki zajema številčno samo majhen košček celotnega ameriškega prebivalstva slovenskega rodu, morda 10 odstotkov. Zanesljivih podatkov ni. Ker je slovenska emigracija po časovnih valovih in po naseljitvenih smereh podobna italijanski, moremo razmerja, ki jih razberemo iz bolj zanesljivih podatkov o Italijanih, aplicirati na Slovence: od celotnega števila skoraj 12 milijonov Amerikancev italijanskega pokoljenja, je le 8 procentov rojenih v Italiji; 20 procentov je v Ameriki rojenih potomcev v Italiji rojenih staršev (druga generacija); več kot 70 procentov so Amerikanci tretje in naslednjih generacij, ki se še vendarle zavedajo svojega rodu. Če uporabimo podobne procente za 126.000 ljudi slovenskega pokoljenja, naštetih leta 1980, potem bi bilo v Sloveniji rojenih 10.000; v Ameriki rojenih s slovenskimi starši 25.000; vseh drugih 90 tisoč pa bi bili slovenskega pokoljenja v tretjem in četrtem rodu. Zaradi take sestave, pri čemer gre pri tretji in četrti generaciji v večini za ljudi, katerih le eden od staršev je slovenskega rodu, je »slovenska zavednost« v tem tretjem in četrtem rodu dokaj šibka. V tem

oziru je ameriška emigracija skoraj popolnoma skladna s staro westfalsko slovensko emigracijo, ki jo raziskovalci smatrajo za popolnoma asimilirano in je ni mogoče primerjati z mnogo mlajšo kanadsko ali argentinsko.

Te sestave slovenskega rodu v Ameriki se slovenske organizirane skupnosti v velikih mestih ameriškega vzhoda ne zavedajo dovolj. Kajti le večja mesta vzhoda so sprejela nekaj večje število povojnih emigratov in zato zajela nove demografske prilive. Tega toka niso bile deležne slovenske naselbine na zahodu. Zato je demografsko staranje slovenskih rodov mnogo dalje in je ponekod že končano. Ostajajo le rodbinska imena – in napisi na nagrobnikih.

Če pa pogledamo širše in skušamo dognati, kaj je slovenski rod soustvaril z graditvijo Amerike, potem demografsko odmiranje ne pomeni konca slovenske pomembnosti. Sledovi so ostali in bodo ostali bodočim rodovom, če jim te sledove odkrivamo in jih nanje opozarjamo.

Slovensko naseljevanje po »neznani Ameriki« ni ustvarilo sklenjenega slovenskega ozemlja kot so si ga ustvarili Mormoni, niti ni dalo očitne podobe, kot jo kažejo nemške naselbine v Missouriju ali skandinavska naselitev v Dakotah. Še društveni domovi in cerkve, ki so jih slovenski naseljenci gradili, so v dokajšnjem številu prešli v druge roke, ponekod so propadli z izumiranjem prvotnih naseljencev.

Summary

SLOVENIAN SETTLEMENT IN THE UNITED STATES

Jože Velikonja

It will soon be 150 years since the emigration of Slovenians to America began in earnest. If we exclude the collective settlement in Carolina, which arguably might be considered Slovenian, and the arrival of various missionaries (Kapus, Smolnikar, Pirc, Baraga, *et cetera*), whom we generally regard to be the forerunners of the Slovenian mass emigrations, the settlement of Saint Stephen, Minnesota, is the first successful attempt at settlement of an agricultural community. Later efforts on the part of rural Slovenian immigrants to settle on extensive territories of colonisation on the continent, usually failed in the early stages, or crumbled because of an ignorance of the land and natural conditions. The experiences in California – 'the land of paradise' – give acute evidence of these shortcomings.

The majority of people of Slovenian origin in America consider the United States to be their only home. All those, who acknowledge their Slovenian roots, are not 'our fellow countrymen abroad', nor are they 'people with two homelands'. For them, America is their only home; for them the concept of 'we' refers to their fellow Americans; for them, America is not a foreign land. The majority do not speak of the 'old country' or their 'homeland Slovenia' – they recognise their Slovenian roots, but no more. We must accept this fact, painful as it may be to many.

As such, a look at Slovenian immigrants in America statistically captures but a small part of the whole American population of Slovenian heritage – perhaps ten per cent. We have no reliable data. Given that the Slovenian and Italian waves of emigration are similar with respect to time and destination of settlement, we can extrapolate ratios from the more reliable data of Italian immigrants to America, to the Slovenian situation. From the 12 million Americans in total claiming Italian ancestry, only 8 per cent were born in Italy; 20 per cent of those born in America, have parents who were born in Italy (i.e., they are second generation Italian-Americans); more than 70 per cent are Americans of third generation or more, who never the less are still conscious of their ancestry. Using similar percentages for the 126000 people of Slovenian heritage enumerated in 1980, there would be but 10000 who were born in Slovenia; those born in the United States having parents who were born in Slovenia would number 25000; the remaining 90000 people would be third or fourth generation Slovenians in America. Given this demographic composition, Slovenian 'consciousness' is understandably rather weak in these third and fourth generations, the majority of whom claim but a single Slovenian parent. In this regard, the Slovenian immigrants in America are almost completely analogous to the older wave of Slovenian emigration to Westphalia, whom researchers deem almost completely assimilated, and therefore not suitable to compare to the much younger Canadian or Argentinian immigrants.

Organisations of Slovenian communities in larger cities in the eastern United States are not highly aware of this demographic composition. Larger cities in the east did receive some significant numbers of

post-war immigrants and thus captured a new demographic influx. But a similar wave was not active in the West. Thus the demographic ageing of Slovenian generations is in fact much further along. In some places, the population has passed away completely: surnames are all that remain – and inscriptions on graves.

But if we look at the situation in a wider context, and attempt to establish what the Slovenian population accomplished in the building of America, then the demographic evidence does not mean that the importance of Slovenians in America has been lost. The traces remain and will remain for future generations, if we uncover them and call attention to them.

Slovenian settlement in 'unknown America' did not take the form of closed Slovenian territories akin to the Mormons; they did not give visible signs of their existence as did German settlements in Missouri or Scandinavian settlements in North and South Dakota. A considerable number of social clubs/cultural homes and churches, built by Slovenian immigrants, have passed into new hands; in some places, they fell into disuse with the passing of the original wave of immigrants.

KNJIŽNI CENTER C

61001 Ljubljana, Kopitarjeva ulica 2, telefon 061/302-695

1. Bojan Godeša: KDOR NI Z NAMI, JE PROTI NAM

Knjiga odgovarja na vprašanja, ki jih danes srečujemo na vsakem koraku in na vseh časopisnih straneh: Kako so se Slovenci razdelili med drugo svetovno vojno in kakšna je bila vloga ene in druge strani v osvobodilnem boju.

Pozornost je seveda, kot pove že naslov, namenjena izobražencem, ki so temu boju dajali poseben pečat in legitimiteto, saj so se vse strani potegovale zanje – in nasprotno. Izobraženci različnih svetovnih nazorov so bili gibalna sila obeh taborov v času okupacije.

cena: 3.801 SIT

2. Aleš Gabrič: SOCIALISTIČNA KULTURNA REVOLUCIJA

Odbobje, ki ga v svoji knjigi obravnava Aleš Gabrič, je imelo daljnosežne posledice. Z ukinitvijo Agitpropa se je zamajala gotovost, dotlej utemeljena na konceptih in v osebnosti Borisa Zihlerla. Raziskave in analize v tej knjigi kažejo, da partija ni imela enotnega načela, kako naj obvladuje kulturno sfero. Posebej zanimiva je Gabričeva analiza razmerja med oblastjo in kulturniki, ki v nekaterih pogledih razkrije povsem neznane prvine in na podlagi skrbno zbranega arhivskega gradiva v povsem novi luči prikaže sicer znane dogodke.

cena: 4.305 SIT

3. Ana Kalc-Hafner, Samo Pahor, Lucijan Vovk: SLOVENCİ IN ITALIJA

Knjiga je timsko delo tržaških Slovencev, ki skuša na strnjen, jasen in vsakomur razumljiv način povzeti dogodke in podatke, ki pričajo, da je današnja slovenska zahodna meja rezultat kompromisa. Ta sicer ni mogel povsem zadovoljiti ne ene ne druge strani, bil pa je v danih okoliščinah najboljša možna rešitev. Vsi ti problemi že od nekdaj vplivajo na odnose med Slovenijo in njeno zahodno sosedo, še posebno težo pa dobivajo v času najnovejših evropskih povezav, zaradi česar je knjiga na moč aktualna.

cena: 1.491 SIT

* * *

Članom zgodovinskih in muzejskih društev Knjižni center C ob osebnem nakupu ali telefonskem naročilu na navedene cene daje **15-odstotni popust**, pri obročnem odplačevanju pa **10-odstotni popust**.